

Overgangstypen til den moderne homoseksuelle

Den »usynlige« forfatter Carl Markman (1840–1894)

Af Wilhelm von Rosen

Carl Markman tilhørte en generation af mænd, som var for gamle til at blive rigtigt moderne homoseksuelle. Da denne rolle kom til at foreligge i Danmark i 1870'erne og 1880'erne, blev han af yngre homoseksuelle mænd i samtiden alligevel regnet for at være homoseksuel.

Wilhelm von Rosen beskriver den offentlig kendte forfatter Carl Markmans liv og stiller det spørgsmål, om han var homoseksuel. Offentligheden vidste ikke noget om Markmans seksualitet, og de yngre homoseksuelle vidste i virkeligheden heller ikke noget. Hvad vidste Markman selv? Var han en Pontus Wikner uden selvbekendelser?

Artiklen illustrerer de begrebsmæssige og metodiske problemer, der er forbundet med historieskrivningens forsøg på at synliggøre »det usynlige«.

I 1850'erne og 1860'erne stod tiden endnu forholdsvis stille i Danmark; det gamle begreb fra

Danske Lov, »omgængelse imod naturen« (sodomi), var endnu ikke forældet; i den nye straffelov af 1866 hed det stadig »omgængelse imod naturen«. Denne fælles betegnelse for omgængelse med et dyr (bestialitet) og med en mand (pøderasti) var fortsat en meningsfuld og brugbar strafferetlig kategori. Der var pøderaster i København, men de var fåtallige i forhold til en senere tids homoseksuelle, og de bemærkedes ikke af andre end nogle få politifolk og dommere. Pøderasterne blev endnu ikke sat i forbindelse med nære venskaber mellem mænd, med mænds ægteskabslignende samliv og kvindagtighed.

I 1851 var de to 30årige fuldmægtige i Justitsministeriet, Carl Høegh-Guldberg og Molt Wengel, flyttet sammen. En af deres venner fra det studenterforeningsmiljø, hvori de færdedes, berettede senere om dem: »For enhver, der har kjendt disse to elskværdige Mennesker, staa de som uadskilligt knyttede til hinanden. De boede sammen og var næsten altid sammen. Hvor forskellige de end vare, saavel i Ydre som i Indre, dannede de, maaske netop ved at supplere hinanden, en Enhed, som om det havde været et Ægtepar«. Der var i Guldbergs væsen »noget kvindeligt, der gjorde, at han var saa aldeles uforlignelig, naar han spillede Dameroller«. (...) »I deres fælles Husholdning var det Wengel, der var Manden, Guldberg, der var Konen; men jeg tør ikke paastaa, at Manden ikke var en Smule under Tøffelen«. I skildringen af dette vennepar, der boede sammen til Wengels død i 1859, antydes *ikke* noget seksuelt.¹

Det var stilhed før stormen. I 1840'erne og 1850'erne blev der fra forskellig side fremlagt en række vidt forskellige modeller til nærmere at forklare de mærkværdige pøderaster; der mærkedes en »efterspørgsel« efter en forklaring, som gik videre end til at anse pøderasti for at være en tilfældig umoralsk handling.² Det blev lægernes og pøderasterne forenede hypotese om homoseksualitet som et

medfødt degenerationstegn – der indebar et argument for straffrihed – som kom til fuldstændigt at dominere i de følgende hundrede år.

Overgangen fra pæderast til homoseksuel

Pæderasterne og lægernes fælles forestillinger om, at de, som havde sex med deres eget køn, var en særlig slags mennesker – urninge, kontrærseksuale og homoseksuelle – udformedes i Tyskland i 1860'erne. Denne udvikling nåede gradvist til Danmark i løbet af 1870'erne og 1880'erne. Men en af de danske, som jævnlige færdedes i udlandet, H.C. Andersen, havde inden da et angstprovokerende møde med fremtiden, da han i 1860 i en alder af 55 år, i Geneve blev opsøgt af den 36årige østrig-ungarske forfatter og oversætter, Karl Maria Kertbeny. Deres møde og de efterfølgende forviklinger – af H.C. Andersen-forskeren H. Topsøe-Jensen betegnet »Kertbeny-affæren« – har et skær af besynderlighed og uforklarlighed over sig.³ Hvorfor følte Andersen sig straks »uhyggelig ved den iøvrigt høist aandrige og venlige Mands Besøg«?⁴ Var der en sammenhæng mellem deres møde og Andersens samtidigt indtrådte depression?⁵ Hvorfor havde Kertbeny et så ilde ry i litterære kredse i München og Leipzig?⁶ Selv tilskrev Andersen »denne uhyggelige Følelse« sin »Angest for at omgaaes politiske Personer, maaskee her aldeles ugrundet«⁷ På sin vis var, eller rettere blev, Kertbeny en politisk person, en af pionererne i den europæiske homoseksuelle emancipationsbevægelse og i 1869 opfinder af ordet »homoseksuel«.⁸ Selvom det skete, mens Andersens endnu levede, var der tale om en anden tid end Andersens; hans møde med Kertbeny var et møde mellem to tidsaldre og to meget forskellige bevidstheder om mænd, der forelskede sig i mænd.⁹

I 1870 publiceredes i Danmark et uddrag af nervelægen C.F.O. Westphals skelsættende afhandling om den kontrære seksualfølelse i »Bibliothek for Læger«, og i 1880 omtalte overlæge Rudolph Bergh »disse Pæderaster, de saakaldte »Urninge««. Han bemærkede, at Karl Heinrich Ulrichs – »denne utrøttelige Forkjæmper for disse andromane Individuer« – anslog antallet af urninge til 1 ud af 200 for Tysklands vedkommende. Det var i Berghs øjne meget overdrevet og gjaldt efter hans mening ikke for Danmark.¹⁰ Først i slutningen af 1880'erne og i 1890'erne blev der i Danmark publiceret medicinske afhandlinger om homoseksualitet.

Endnu i 1888 kunne fængselspræsten ved Horsens Straffeanstalt, S.M. Hafstrøm konstatere, at »i den danske Nationalkarakter have de unaturlige Forbrydelser og de værste Vildskud af Kjønndriften vist ikke dybe Rødder«,¹¹ og endnu i 1896 kunne en ældre herre mindes sin ungdoms venner, Carl Høegh-Guldberg og Molt Wengel, og spøgefuldt beskrive dem på en måde, der må have forekommet yngre læsere at være rørende naiv og troskyldig. Men en ny virkelighed trængte sig på. I en forelæsning i 1891 om »Pervers Seksualitet« udtalte overlæge, docent i psykiatri, Knud Pontoppidan, om sådanne nære venskabsforhold:

De kender vist alle Eksempler paa den Slags unaturlige Forhold mellem to Mennesker af samme Køn, Forbindelser, hvor der rimeligvis aldrig har været Tale om perverse Actus, men som dog holdes sammen ved saa varme Følelser, at vi faa en bestemt Formodning om pervers Seksualitet som Grundlag. (...) Jeg er tilbøjelig til at tro, at hvis der gives mig Lejlighed til at trænge ind i et saadant Tilfældes Natur, vil jeg som Regel kunne paavise, at Fænomenet optræder sammen med andre neuropatiske Symptomer paa et fælles degenerativt Grundlag.¹²

Disse bemærkninger faldt i en frugtbar jord, og de markerede, at fra 1800-tallets slutning var det ikke længere kun den genitalseksuelle *handling* – omgængelse mod naturen (pæderasti) – der fordømtes. Det blev nu en hertil knyttet abnorm tilstand og et tilhørende særligt følelsesliv, der blev interessant som årsag til handlingen og socialt marginaliseret som en sygdom. Kom det til en »Forbrydelse«, var den – med Knud Pontoppidans ord – betinget af »en afgjort sygelig, medfødt og efter sin Natur uhelbredelig Abnormitet«.¹³

Dette indebar en voldsom ændring af holdninger. Mistanken om, at varme følelser og nære forhold mellem mænd kunne være

Danmark.¹⁰ Først i slutningen af 1880'erne og i 1890'erne blev der i Danmark publiceret medicinske afhandlinger om homoseksualitet.

Endnu i 1888 kunne fængselspræsten ved Horsens Straffeanstalt, S.M. Hafstrøm konstatere, at »i den danske Nationalkarakter have de unaturlige Forbrydelser og de værste Vildskud af Kjønndriften vist ikke dybe Rødder«,¹¹ og endnu i 18% kunne en ældre herre mindes sin ungdoms venner, Carl Høegh-Guldberg og Molt Wengel, og spøgefuldt beskrive dem på en måde, der må have forekommet yngre læsere at være mænd naiv og troskyldig. Men en ny virkelighed trængte sig på. I en forelæsning i 1891 om »Pervers Seksualitet« udtalte overlæge, docent i psykiatri, Knud Pontoppidan, om sådanne nære venskabsforhold:

De kender vist alle Eksempler paa den Slags unaturlige Forhold mellem to Mennesker af samme Køn, Forbindelser, hvor der rimeligvis aldrig har været Tale om perverse Actus, men som dog holdes sammen ved saa varme Følelser, at vi faa en bestemt Formodning om pervers Seksualitet som Grundlag. (...) Jeg er tilbøjelig til at tro, at hvis der gives mig Lejlighed til at trænge ind i et saadant Tilfældes Natur, vil jeg som Regel kunne paaavise, at Fænomenet optræder sammen med andre neuropatiske Symptomer paa et fælles degenerativt Grundlag.¹²

Disse bemærkninger faldt i en frugtbar jord, og de markerede, at fra 1800-tallets slutning var det ikke længere kun den genitalseksuelle *handling* – omgængelse mod naturen (pøderasti) – der fordømtes. Det blev nu en hertil knyttet abnorm tilstand og et tilhørende særligt følelsesliv, der blev interessant som årsag til handlingen og socialt marginaliseret som en sygdom. Kom det til en »Forbrydelse«, var den – med Knud Pontoppidans ord – betinget af »en afgjort sygelig, medfødt og efter sin Natur uheldelig Abnormitet«.¹³

Det indebar en voldsom ændring af holdninger. Mistanken om, at varme følelser og nære forhold mellem mænd kunne være et udslag af abnormitet og sindssyge, gjorde tidligere begreber om inderligt venskab – som f.eks. H.C Andersen havde udtrykt dem i 1830'erne – socialt mistænkelige. I 1893 sattes den nu afdøde H.C Andersen for første gang offentligt i forbindelse med sædelighedsforbrydelser mod små drenge.¹⁴ Denne udvikling medførte, at moralsk afsky for pøderasti suppleredes med personlig angst. Det litterære eksempel var Johs.V. Jensens paranoide roman »Hjulet« (1905) om den megalomanske homoseksuelle skurk og religionssvindler, Cancer. Følelser mellem mænd blev nu forstået og forklaret som homoseksualitet, et udslag af en særlig tilstand, en perversion. Hertil svarede en opståen af homoseksuel identitet.¹⁵ Den, som begik omgængelse imod naturen, den som drev pøderasti, havde været et retsobjekt; den homoseksuelle blev – som bemærket af Michel Foucault – en personlighed med en fortid, en historie, en barndom, en karakter og en livsstil. Intet af hans væsen undslap hans homoseksualitet. Den var tilstede overalt i ham og lå til grund for hans handlinger, »fordi den er deres underfundige og ustandselige aktive princip, ublufærdigt indskrevet på hans ansigt og på hans legeme fordi den er en hemmelighed som uophørligt røber sig. Homoseksualiteten er hele den homoseksuelles væsen, mindre som en vanesynd end som en enestående natur«. Denne natur tilhørte og var det dybeste kendemærke for en særlig menneskeklasse, en art.¹⁶

I 1912 – det år forfatteren Herman Bang døde – var de homoseksuelles eksistens i Danmark blevet en uafviselig kendsgerning i offentligheden og et samfundsproblem af dramatiske proportioner. Der var året før, i 1911, blevet afholdt et stort »Borgermøde om Homosexualisme« i koncertpalæet i København.¹⁷ Læge Emanuel Frænkel skrev herom: »Befolkningen var bleven opskræmmed over de homoseksuelle Epidemier og over den Maade, hvorpaa Autoriteterne tog paa de homoseksuelle Udskejelser«.¹⁸

Det svarede til denne forandring i udviklingen af synet på sex mellem mænd fra 1860'erne til århundredskiftet, at der i Danmark som i Europa (måske særligt i Nordeuropa) opstod en art af mennesket, som ikke havde været der før.¹⁹ Hvordan blev denne første generation af homoseksuelle i Danmark til homoseksuelle, hvordan oplevede de det, og hvordan forløb denne proces? Hvem blev udpeget som homoseksuelle eller tog på sig at være det? Historien kan kun pege på de konkrete sociale og kulturelle omstændigheder og på de biografiske begivenheder. I enkelte tilfælde kan homoseksuelles selvbiografiske udtalelser meddele og karakterisere deres egne konklusioner på baggrund af introspektion og erindring. Den bevidsthed, der afspejles her, viser sig at være om ikke fuldt, så dog

nært overensstemmende med mange ikke-homoseksuelles og med lægevidenskabens forståelse af den homoseksuelle. Den prototypiske homoseksuelle mand i dansk bøssehistorie, Herman Bang, skrev i 1893 til sin svoger: »Hvis du vidste hvad det vil sige at slæbe paa denne forbandelse gennem livet. (...) Vi, som fra fødselen slæber paa denne sygdom – thi det er en sygdom, selvom du ikke vil tro det«, (...) 20 Denne sygdom og forbandelse måtte bringes til ophør, og Bang skrev mod slutningen af sit liv: »Det er i statens interesse, at homoseksualitet udforskes videnskabeligt, for at der kan findes veje til at begrænse eller udlette den; alene hensynet til forplantningen kræver indstændigt en sådan begrænsning«.21

Forud for denne symbiose mellem pøderasterne – der nu var homoseksuelle – og lægevidenskaben om, hvad homoseksualitet var, nåede den amerikanske digter Walt Whitman i 1860 med Calamus-digtene i 3. udgaven af »Leaves of Grass« at formulere et alternativ. Hans fornemmelse af den samfundsmæssige betydning af mænds kærlige og erotiske følelser for mænd indeholdt visionen om en kommende moderne, demokratisk og amerikansk manderolle. Denne profeti, der indebar et historisk alternativ til den homoseksuelle rolle, fik imidlertid ikke foreløbigt nogen fremtid, fordi den vurderede disse følelser som positive, både individuelt og socialt.

De første usynlige homoseksuelle

Uden at kende Ulrichs' skrifter – eller den whitmanske vision – nåede den svenske forfatter og filosof Pontus Wikner (1837–1888) i 1870'erne til den samme konklusion som Ulrichs om sit særlige væsen som menneske. Wikners kønslige tilbøjelighed for drenge og unge mænd var hans »virkelige natur«, et »kærlighedsbehov« hinsides hans frie vilje og uudryddelig som andre mænds tilbøjelighed for kvinder. Hans bekendelsesskrift herom, hans »psykologiska självbekännelser«, blev nedskrevet i 1879. Wikners hensigt var emancipatorisk; det var hans udtrykkelige ønske, at skriftet blev offentliggjort efter hans død. »I læger og i lovgivere, jeg besværges Eder ved alt, hvad I holder helligt, at I bringer hjælp til mine brødre«. Hans beskrivelse af sin natur, tilbøjeligheder, forelskelser og nogle tilfælde af »såkaldt sodomitteri (gensidig onani)« i ungdommen er et bemærkelsesværdigt eksempel på, at tanken om det særlige homoseksuelle menneske opstod hos flere på omtrent samme tid og uafhængigt af hinanden.22 Det gjaldt for Wikner som for næsten alle i de første årgange af homoseksuelle mænd, at de var »usynlige«. De få homoseksuelle, som vi har kendskab til fra denne tid, blev næsten alle på en eller anden måde afsløret i deres samtid. Derfor foreligger der kilder til deres biografi i aviser, i retsakter og i breve. I det følgende fortælles om en mand, Carl Markman, der levede fra 1840 til 1894. Han blev ikke afsløret som homoseksuel. Men der var homoseksuelle, som troede eller måske vidste, at Markman var homoseksuel. På den måde bliver han i historiens øjne en »usynlig« måske-homoseksuel mand.

Den første generation af danske homoseksuelle fødtes i 1850'erne, var studenter og blev voksne i 1870'erne. De prægedes i deres ungdom af modernismens gennembrud og af denne periodes strid om fritænkere, om videnskaben som vejen til at forstå verden, om realismen i litteraturen og om kønsdriften. Forfatteren Karl Larsen (født 1860) beskrev i 1922 disse første homoseksuelle, som siden hans første ungdom i 1870'erne havde beskæftiget hans tanker og fristet hans pen: »Indenfor de yngre, akademiske, litterære og kunstneriske kredse, hvortil jeg dengang hørte, færdedes mænd af et for en opmærksom iagttager umiskendeligt, ejendommeligt væsen, der pegede mod det feminine«.23 Markman var 10-20 år ældre, og for ham måtte 1870'ernes og navnlig 1880'ernes stadig voldsommere diskussion om kønsdriften og om sædelighedsspørgsmålet være fremmedartet. Han var for gammel til at blive moderne; født lidt for tidligt til at blive en rigtig »moderne homoseksuel«. Om han var pederast, vides ikke. Som student i 1860'erne tilhørte han – som man senere sagde om ham – »tredsernes akademiske overgangstype«.24

Selv om det er tydeligt, at der fra 1870'erne eksisterede en særlig slags mennesker, var der ikke nogen »vedtaget« betegnelse for dem, forend ordet »homoseksuel« i 1890'erne begyndte at optræde i den medicinske litteratur.25 »Forbrydelser«, »sædelighedsforbrydere«, antydning og omskrivning var til århundredskiftet den altdominerende udtryksmåde i pressen. »Urning« var et ord, som ikke slog rigtigt

an i Danmark. Det var karakteristisk, at de homoseksuelle i Danmark i det første kvarte århundrede af deres eksistens ikke havde noget nyt navn for sig selv, men antog »sædelighedsforbryder« og »kriminell«, talte om »sygdom« og »forbandelse«. Alligevel forekommer det forsvarligt at betegne en række personer fra denne tid som »homoseksuelle«. De havde en lang række af de personlighedsmæssige og sociale træk, som kendetegnede den moderne homoseksuelle: En særlig barndom, en medfødt og permanent degenereret tilstand, en kvindelig sjæl, en tvetydig dobbelthed i deres væsen, en modstrid mellem det ydre og det indre, en tragisk skæbne, et livsvilkår og en livshistorie i alvorlig social konflikt, kunstneriske anlæg, slappede nerver, en tendens til at udvandre til Amerika og til at begå selvmord. Alle var de ugifte, bymennesker, enkelte kom i retsvæsenets og pressens søgelys, og de var (næsten) usynlige.²⁶

Markman kunne som nævnt ikke blive en moderne homoseksuel, og vi genfinder da også kun nogle af de her nævnte træk i hans liv og person. Hertil kommer, at kildematerialet til dokumentation af denne usynlige side af Carl Markmans liv er så svagt, at spørgsmålet om hans homoseksualitet forbliver et spørgsmål. »Usynlige« mennesker efterlader sjældent så gode kilder til historikeren, som Pontus Wikner gjorde det, hverken om deres eventuelle genitalseksuelle aktiviteter eller om deres bevidsthed som homoseksuelle, og historien om den usynlige homoseksuelle må blive lige så tvetydig og dunkel som det liv, den vil skildre.

Offentligt kendte homoseksuelle var der kun ganske få af. En enkelt i offentligheden berygtet og eksemplarisk homoseksuel mand – og ingen homoseksuelle kvinder – synes at have været nok til at bekræfte eksistensen af en truende og forgrenet verden af sædelig depravation og sygelig seksuel abnormitet. I 1870'erne og 80'erne tilfaldt denne rolle forfatteren Martin Køk (født 1850), som i løbet af 1890'erne afløstes af den langt mere berygtede (og langt mere talentfulde) forfatter Herman Bang (født 1857). Kun ganske få homoseksuelle blev genstand for myndighedernes undersøgelse og pressens opmærksomhed på en måde, der afslørede deres identitet som homoseksuelle. Det karakteristiske for rollen som homoseksuel i denne periode var netop, at den homoseksuelles identitet som homoseksuel var skjult og usynlig. Men ikke totalt skjult og ikke totalt usynlig; til at være homoseksuel krævedes, at mindst et menneske – den pågældende selv – vidste det, eller at nogen anden hævdede det.

Hvem var Carl Markman?

Carl Josef Markman er nu en glemt forfatter, som heller ikke i sin samtid fandt synderlig succes. I de syv bind med romaner, noveller og komedier, som han skrev, finder man ikke noget engagement, der kan forklare, hvorfor han overhovedet gav sig af med at skrive.

Han var adjunkt på Herlufsholm Kostskole i gymnastik og fransk. En af hans elever, forfatteren Palle Rosenkrantz, betegnede ham som »noget af et mislykket Geni«. Men der var noget i Markmans personlighed – »noget der interesserede«. Det hed sig, at han var fritænker:

Hans ansigt mindede om de gamle Hermer af Sokrates, han var lille og svær (...) og en underlig Blanding af Brutalitet og Aandsaristokrati, ikke lidet lapset i sin Fremtrøden med elegant, langskødet, graa Frakke og graa Hat, ofte vittig, stundom haanende, men altid med en vis Understrøm af Utilfredshed med sin Lod og Gerning.²⁷

Markman sluttede sine romaner med banale og konventionelle konklusioner. Tilsyneladende lykkelige slutninger, men mærkbart, at disse filistmese og ufarlige slutreplikker, som foregiver at samle romanens ledemotiv op i nogle få ord, også af forfatteren må være ment som fromme platituder: »Hjem og passe sin Butik« (Ariel, 1881) – »Det ender dog med, at man giver sig til at bestille noget« (Studenter, 1881). Markman ansås af sin samtid for at have uortodokse meninger; var han forhindret i at formulere det, som egentlig lå ham på sinde?

Markmans sidste bog, romanen »Poul Breinum« (1891), er en livshistorie om en lille dreng, som følges fra 3 års alderen, indtil han som voksen mand og erhvervsdrivende selv har en Søn på 3 år. Denne almindelige hverdagshistorie ender med en samtale mellem faderen og Sønnen, der har overhørt en

politisk diskussion, hvor det er blevet sagt, at vi er kaput her tillands – vi erførdige – vi kan ikke mere. Den lille dreng spørger sin far, om det er sandt. »Breinum rejste sig, tog sin Søn paa Armen og traadte hen til Vinduet med ham. – »Nej, det er ikke sandt, min Dreng. Se dig kun om i Verden. Vi kan lidt endnu«. Det var ment som en optimistisk slutreplik, men den overbeviser ikke. Skrevet af en mand, der gik for hverken at have rettroende meninger eller for at være diplomat er det ikke blot ligegyldigt og konformt, men også opgivende.²⁸

Markmans skildringer af unge mænd, hvis søgen efter ståsted og lyst til bedrifter i første omgang fænger hos læseren, ender i en uforklarlig bitter tone, og læseren får ikke undervejs hjælp til at forstå, hvorfor hovedpersonens vellykkede integration i erhvervsliv og familie omgives af så ringe entusiasme fra forfatterens side. Det bemærkede man også i samtiden, og det omtales i en nekrolog som »den aparte Ejendommelighed, at han, når han har skrevet sig op, er blevet varm og virkelig har afvundet Læseren Interesse, ligesom hældte en Skylle koldt Vand over ham, idet han pludselig falder ned fra Højden og ødelægger hele det gode Indtryk ved banale Deklamationer eller ligesom paa en Gang at opgive Ævred«. ²⁹

Markmans biografier er enige om at rose ham for hans gode dialoger og skarpe iagttagelser.³⁰ Hans mangeårige ven, boghandleren Andreas Dolleris, har i sin lille biografi, »Carl Markman. En biografisk Penne-tegning« (1910), fremhævet et eksempel på hans iagttagelsesevner. Det er en scene i novellen »Have-Døren« (1883), og Dolleris antager, at den må være selvoplevet.³¹ Novellens inkarnerede ungarl – »han stod alene i Verden, som man siger om de ulykkelige, der ikke have bestemte Personer at spise til Middag med hver Dag«³² – iagttager oppe fra Christianshavns Vold en flok skoledrenge på Kigkurens Badeanstalt. Scenen, der er ud en forbindelse med novellens hovedtema – en almindelig forlovelseshistorie – er levende og skarpt tegnet og ledsages af ungarlens bemærkninger om, hvor uæstetisk og uinspireret proletarisk badeanstaltens drenge opfører sig i sammenligning med, hvad en tilsvarende scene ville have været i en palæstra i antikkens Athen. Dette tilskriver han badeanstaltens uinspirerende placering og mangel på arkitektonisk monumentalitet. Omplantningen i fantasien af en københavnsk badeanstalt i 1880'erne til en hellensk palæstra med dens smukke og – måske underforstået – disponible atleter er en dagdrøm. Afspejlede ungarlens surhed og nedlæthed, at Markman havde opgivet drømmen om »det græske«?

Markman var lærer på Herlufsholm 1873–1887. En af hans elever har skildret hans virke som gymnastiklærer:

Han kom som en Reformator. Han vilde være den, der sørgede for Drengenes legemlige Opdragelse. (...) Gymnastikken blev et Hovedfag. (...) Vi, der var smaa Drenge, da han kom til Skolen, var egentlig bange for ham. Da vi blev ældre, var han den af Lærerne, vi holdt mest af. Vi forstod da, at han ingenlunde var en brutal, bomert Soldat.³³ At han tværtimod var den fordomsfrere og finere følende af vore Lærere. At han var en Poet – et Lyst og vittigt Hoved. At han mere end nogen andre forstod Ungdommen og Ungdommens Krav. At han som Følge deraf var den toleranteste, den mest overbærende, den hjælpsomme, naar det kneb.³⁴

Inden Markman kom til Herlufsholm, havde han en række lærerstillinger i provinsen, men han levede bedst i storbyen og betegnede sig selv som »indødt Københavner«. ³⁵ Han var vokset op på Børnerholm, og han tilbragte årene efter afskeden fra Herlufsholm i København.

Beskyldningen

Om årsagen til, at Markman allerede som 47-årig, i 1887, trak sig tilbage fra stillingen som adjunkt ved Herlufsholm, er der givet forskellige forklaringer. Det skete i forståelse med skolens ledelse, som gav ham en pension, han egentlig ikke var berettiget til. Dollens antog, at han var blevet træt af at være gymnastikinspektør og ikke kunne holde faget på sin tidligere højde, og at det måske var en medvirkende årsag, at han betragtedes som en mand med køtterske meninger. Hovedgrunden angav

Dolleris at være hans trang og lyst til at leve af sit forfattertalent. Palle Rosenkrantz betegnede hans afskedigelse som »nok hans Livs Tragedie«.36

I et brev til forfatteren Karl Larsen kunne den jævnaldrende homoseksuelle forfatter, Joakim Reinhard (1858–1925), berette om en anden grund: » (...) Forleden meddeltes det i bladene, at en ualmindelig afholdt discipel på Herlufsholm var forsvundet og senere fundet død. Han havde skudt sig i en skov. Samtidig meddeltes det andetsteds, at adjunkt Markman (forfatteren) havde taget sin afsked og flyttede til København. Disciplen var 17-18 år, hed Carl Moltke (faderen amtm i Hjørring). Froberg kendte ham og sagde, han var ualmindelig elskværdig. Der var et forhold mellem ham og Markman, som blev opdaget, og drengen kunne ikke udholde dette«.37

Den 17årige elev på Herlufsholm Skole, Frederik (»Fritz«) Ludvig Moltke, skød sig den 8. juni 1887. Der var ingen tvivl om, at det var selvmord, omend motivet forblev ukendt. Han indkøbte en revolver i Næstved, gik ud i Kalby Ris Skov og skød sig først i tindingen og derefter i brystet. Han efterlod to afskedsbreve, et til sin mor og sin søster,³⁸ og et til sin skolekammerat, Emil Stabell. Det sidste blev fremlagt i retten ved det efterfølgende forhør, og det nærmeste i retning af en forklaring af motivet var ordene: »Hellere dø end leve som et characterløst Menneske«.39

Fritz Moltkes selvmord var komplet uforståeligt for dem, der kendte ham. Distriktslægen, som foretog ligsynet, havde kendt ham fra barn og opfattede ham som et opvakt og elskværdigt ungt menneske, der mens han gik på Herlufsholm, var kommet meget i hans hus – bortset fra den sidste tid. Distriktslægen havde »aldrig hørt nogen Yttring af Afdøde, som tydede på Livslede, og er vis paa, at Afdøde, der var en kjærlig Søn, maa have gennemgaaet en forførdelig Sjøelekamp for at begaa Selvmord af Hensyn til den Sorg, han derved beredte sin Moder«. Dommeren, der ledede forhøret, havde også kendt Fritz Moltke, og protokollerede, at han var enig med distriktslægen om, at Fritz Moltke bestemt ikke var drikfældig. Distriktslægen tilføjede, at der ikke var »Spor af Sygdom i Kjønssdelene eller Tegn paa sensuelle Udskejelser«.40

Fritz Moltkes klassekammerat og gode ven, den 15 1/2årige Emil Stabell, kunne i retten kun fortælle, at Fritz Moltke aldrig havde sagt noget om, at han var træt af at leve, eller at han ville tage livet af sig. Men siden Pinse havde han lagt mærke til, at Fritz Moltke havde været alvorlig og noget tungsindig. Emil Stabell kunne heller ikke forklare, hvorfor Fritz Moltke skulle anse sig selv for at være et »characterløst Menneske«.41

Emil Stabell, som i retten erklærede sig som fritænker og ukonfirmeret, blev også udspurgt om et eventuelt religiøst motiv, som kunne være fremkaldt af samtaler med lærere eller sættes i forbindelse med læsning af visse bøger – Rousseaus »Bekendelser« blev nævnt som netop læst af Fritz Moltke. Rektor Forchammer, der var blevet noget pikeret over dette forhør, som han mente gik skolen for nær, afviste over for Herlufsholms forstander, fhv. konseilspræsident C.C. Hall, at der kunne være tale om »den allerfjerneste Forbindelse« mellem læsningen af Rousseau og Fritz Moltkes død.⁴² Hall var af ganske samme mening, og i et brev til Forchammer – konciperet af Sønnen, Gluf Hall, som i praksis varetog faderens forstanderforretninger – konkluderede han, at Fritz Moltkes død hverken skyldtes skolesorger eller familiesorger; hans selvmord var en uforklarlig gåde.⁴³

Selvmordet kan ejheller forklares med den af Froberg til Reinhard kolporterede oplysning om, at et forhold mellem Fritz Moltke og Markman var blevet opdaget, og at Markmans afsked havde forbindelse med dette. Allerede tre uger før selvmordet skrev rektor Forchammer til Oluf Hall, at Markman igen var begyndt at tale om at tage sin afsked. Forholdet mellem dem havde længe været dårligt, og Forchammer ville nødig beholde Markman på skolen »til han bliver afløgs, og nægter De ham nu en Pension, risikerer vi at beholde ham paa ubestemt Tid, og da bliver Enden værre end Begyndelsen«. Markman havde længe irriteret Forchammer ved »sin bryske for ikke at sige brutale Optreden«; i øvrigt var han taktløs og pustede til ilden i konflikter mellem rektor og lærerne. Kort før pinse, den 22. maj 1887, fremsendte Forchammer Markmans ansøgning om afsked med sin egen påtegning om, at den blev imødekommet.⁴⁴ Intet – udover Reinhard's brev – tyder på en forbindelse mellem Markmans afsked og Fritz Moltkes selvmord to uger senere.

At Reinhards brev til Karl Larsen hvilede på et usikkert grundlag, viger også hans fejlagtige angivelse af Fritz Moltkes fornavn som »Carl«. Men når Froberg mente at vide – og Reinhard viderebragte til Karl Larsen – at selvmordet og afskeden skyldtes et opdaget forhold mellem Markman og Fritz Moltke, kan det skyldes, at Froberg og Reinhard kombinerede disse to begivenheder med en viden eller en formodning om, at Markman var homoseksuel. Alligevel er der ingen grund til at tro, at Froberg og Reinhard skulle være bedre underrettet om Markmans homoseksualitet, end de var om hans afsked fra Herlufsholm og om Fritz Moltkes fornavn og selvmord.

Beskyldningens indhold

Den første i Danmark, som offentligt udpegede og stemplede en mand for at have sex med en anden mand, var forfatterinden Dorothea Biehl. I 1781 valde hun sensation ved i novellen »Den falske Ven« at antyde, at der mellem hendes personlige fjende, Det kgl. Teaters direktør, Wilhelm von Warnstedt, og den 14årige balletdanser, Frederik Schwarz, var en »skændig fortrolighed, for hvilken der faldt Ild ned af Himmelen til at fortære Sodoma og Gomorra«.45 Mellem Markman i 1880'erne og Wilhelm von Warnstedt i 1780'erne er der den lighed, at påstanden om deres seksualitet hviler på et utroværdigt eller i bedste fald meget spinkelt grundlag. Dorothea Biehl kunne lige så lidt som Reinhard vide noget konkret om, hvilke genitalseksuelle handlinger der havde fundet sted eller med hvem. At karakterisere Warnstedt og Markman som »homoseksuelle« ville i begge tilfælde være at drage slutninger om disse mærnds seksualitet på grundlag af genitalseksuelle handlinger, som der intet vides om.

Forskellen imellem disse to historier er den, at påstandene om »seksualitet« ikke er den samme, men adskilt af et hundrede års historiske udvikling i opfattelsen af, hvad der skal forstås ved »seksualitet« imellem mænd – forskellen mellem oplysningstidens *sodomi* og moderne tids *homoseksualitet*. Sodomi var på Warnstedts tid noget, der forudsatte en ganske bestemt genitalseksuel, strafbar *handling* (anal penetration). Hvis den ikke havde fundet sted, var den pågældende ikke sodomit eller – som man sagde i 1800-tallets første halvdel – pøderast. Hans forhold til mænd i øvrigt var irrelevant for spørgsmålet om hans »seksualitet«. Anderledes på Markmans tid, i 1880'erne; en homoseksuel mands seksualitet var ikke nødvendigvis genitalseksualitet, men en *bevidsthed* – andres eller egen – om det pågældende menneskes væsen, lyster og livsforhold i meget bred forstand. En sådan bevidsthed kunne medføre, at den pågældende blev betegnet som homoseksuel –af sig selv eller af andre – og dermed fik eller antog rollen som homoseksuel. I det danske samfund forelå rolle først, da Markman var blevet midaldrende. Med Reinhards »beskyldning« kommer Markman til at stå som en historisk overgangstype i et spændingsfelt mellem den ældre og i 1880'erne forældede rolle som »pøderast« (hvad han efter alt at dømme ikke var) og den langt mere omfattende og temmelig diffust definerede moderne rolle som »homoseksuel«. Det sidste angår nogle yngre homoseksuelle mænd i hans samtid ham for at være. Var Markman »en Pontus Wikner« uden bekendelsesskrift?47

Carl Markmans usynlige indre

Andreas Dalleris, der vel stod Markman ganske nær, erkendte, at han aldrig kom til at kende Markman rigtigt, og at det var vanskeligt at skildre hans livsfølelse. Markman åbnede sig aldrig, selv ikke for sine nærmeste fortrolige og bedste venner. Sit sjæleliv og sine hjerteanliggender søgte han at skjule for omverdenen. At Markman skulle have været forelsket i datteren på en gård, hvor han havde været huslærer, betegnede Dalleris som »et Sagn«.48

Da netop et forfatterskab som det, Markman stræbte efter, krævede tillid til egne livserfaringer, så ligger heri måske en forklaring på, at Markman ikke lykkedes som forfatter. Formodentlig kunne han netop ikke bruge sine egne livserfaringer i sit forfatterskab, og det er ikke mærkeligt, at hans konforme holdninger, som de kom til udtryk i hans bøger, virkede overfladiske og uinteressante, også på dem, der delte dem. Markmans talent kan ikke sammenlignes med de samtidige, men ca. 15 år yngre forfattere, Herman Bang og Oscar Wilde, eller med den 30 år yngre Marcel Proust, som i vidt omfang udnyttede og

lod sig inspirere af den indsigt i mennesker og samfund, som rollen som homoseksuel gav dem til at udvikle en særlig dekadent æstetik. Markman tilhørte en årgang og dermed en tid, som endnu ikke havde den bevidsthed om homoseksualitet, som tillod ham at opfatte den som grundlag og udgangspunkt for særlige livserfaringer med en særlig form for gyldighed.

Det sagdes om Markman, »at han savnede den Dybde i Sjælen, der er Grundlag for Originalitet«⁴⁹ – men vilkåret var, at han for overleve måtte skjule det for omverdenen, der måske foregik i hans indre, og lade sin trang til at udtrykke sig få præg af overfladiskhed og manglende engagement. Han måtte formentlig leve i et indre eksil og tage til efterretning, at ingen ville bryde sig om synet, hvis han lod dem se dybere i sin sjæl og lagde denne dybde til grund for kunstnerisk skaben. Vennen, Andreas Dolleris erkendte, »at Markman ikke ejede den Lykke, der bestaar i Harmoni mellem Manden og Poeten« og citerede: »Tidt øjnene tindre, og Læberne le til Skjul for et Indre, som Ingen maa se«.

Selv var Markman klar over, at denne »Harmoni mellem Manden og Poeten« ikke kunne blive hans. Da Dolleris sendte ham et komplimenterende digt, hvis pointe var, at Markman faktisk ejede denne harmoni, svarede Markman med et ironisk og spottende epigram:

Som bedste Bevis paa, at Skuddet har rammet, her Neger-Vrølet, hør Hundeglammet.

Dolleris troede, at Markman dermed tog hans kompliment for gode varer,⁵⁰ men Markmans svar tyder snarere på, at han vidste, at det ikke passede, men heller ikke ville gå nærmere ind på emnet.

Markman skrev en lang række værdsatte lejlighedsange og viser, og han gik med tanker om at udgive en samling digte under pseudonym – ikke lejlighedsviserne, men andre digte. Som prøve citerede han flere gange for Doneris et lille digt. Dolleris fandt linjerne »besynderlige«:

Et Kys er Eros Kaktus. Hvoraf følger,
at der maa passes paa ham al den Stund,
han ikke Flyvelysten dølgjer.

Ja, ømt og kjærligt, Mund mod Mund,
et Kys er en Sejlads paa milde Bølger
paa – Svendborg Sund.⁵¹

Kan det tænkes, at Markman med dette digt sendte en meget diskret prøveballon op for at se, hvordan Dolleris reagerede? Et kys, der karakteriseres som »Eros Kaktus« er kun forståeligt, hvis den der kyskes, er en voksen mand.⁵² (...) »ikke Flyvelysten delger« hentyder måske til en tilskyndelse til at skjule og undertrykke de følelser, der er forbundet med Eros Kaktus. En sådan tolkning havde Dolleris åbenbart ikke øje for. Digtsamlingen blev aldrig udgivet. Markmans breve og papirer blev tilintetgjort straks efter hans død.⁵³

»Carl Markman var ingen lykkelig Mand; han savnede den Harmoni i Sjælen, der skaber Lykke – han savnede den midtpunktsegende Kraft«. Han »var i sit Indre aldrig munter«.⁵⁴ Dolleris gav sig ikke ud for at have forstået den gådefulde Markman. Var den brik, som Reinhard havde til puslespillet – at Markman var homoseksuel – den, som Dolleris manglede? Tanken synes ikke at have strejft Dolleris. Markmans indre er skjult, hans eventuelle genitalseksualitet vides der intet om, men blandt samtidens homoseksuelle gik han for at være homoseksuel.

Noter

Henvisninger til almene forhold i bøssehistorien og i dansk historie er summariske; der henvises til forfatterens bog, *Månens kulør. Studier i dansk bøssehistorie 1628–1912*, som udkommer i begyndelsen af 1990. Historien om Carl Markman er ikke medtaget heri. Jeg skylder Herlufsholm Skole tak for at have fået adgang til skolens arkiv.

1. Abrams 1896 s 42-43. Det ville stride imod disse erindrings kontekst, at opfatte skildringen af Heegh-Gulbergs og Wengels samliv som en antydning af et seksuelt forhold. Jeg skylder cand. mag. Ole Nørlyng tak for henvisningen til denne kilde.
2. De vigtigste af disse modeller var *Heinrich Hösslis* model om »platonisk kønskærlighed« som »et rent videnskabeligt anliggende« og »en naturlig kærlighed« (1836); *H.C. Andersens* »forlovelses«-model (1846); *J.L. Caspers* psykologiske model (1852); Arthur Schopenhauers model om pøderasti med henblik på artens sunde videreførelse (1859); *Walt Whitmans* maskulint-demokratiske model om venskabet (1860); *K.H. Ulrichs'* emancipatoriske urninge-model (1864); *C.F.O. Westphals* neurologiske model om den kontrærseksuale fornemmelse som et tegn på degeneration (1869).
3. Behrend/Topsøe-Jensen 1937 vol VI s 25. Kertbeny-afføeren er gennemgået i Topsøe-Jensen 1969 s 337-342.
4. Behrend/Topsøe-Jensen 1937 vol II s 378 (H.C. Andersen til Edvard Collin, Dresden 26.10.1860).
5. Gad 1974 s 425-426 (dagbogsnotat 31.8.1860).
6. Gad 1974 s 444 (dagbogsnotat 4.10.1860).
7. Som note 3.
8. Herzer 1985.
9. Det er ikke sikkert, at Kertbeny selv var homoseksuel I et brev fra 1868 til opfinderen af ordet »urning«, Karl Heinrich Ulrichs, og i de anonyme pjecer fra 1869, som han formodentlig var forfatteren til, lod han forstå, at han ikke skrev som »en såkaldt urning«; Herzer 1985 s 11-12. Herzer 1987.
10. Berg 1880 s 604 note.
11. Hafstrøm s 90.
12. Pontoppidan s 511.
13. Pontoppidan s 513.
14. von Rosen 1980, 1985.
15. Jvf. Weeks 1981 s 81.
16. Foucault 1978 s 52.
17. Vort Folks Skændsel 1911.
18. Frænkel 1912 s 5.
19. Den samtidige opinion delte sig i en *konservativ retning*, som opfattede homoseksualitet som en last, der bredte sig ved erhvervelse og forførelse, og derfor kunne og burde forhindres – og en mere *mod videnskaben orienteret opinion*, der opfattede homoseksualitet som medfødt og som noget, der nu var blevet opdaget, men altid havde eksisteret og ikke kunne hindres.
20. Herman Bang til A.P. Holst 2.3.1893, citeret efter Bjørnby 1986 s 223.
21. Bang 1922.
22. Wikner 1971 s 15, 18, 25, 56, 59 (Wikners fremhøvelser). Det er karakteristisk for den isolation, i hvilken Wikner nåede frem til erkendelse af sit eget væsen, at han – juridisk ukorrekt – betegnede gensidig onani som sodomiteri. Han navngav i øvrigt ikke sin særlige natur.
23. Larsen 1922 (forord).
24. Dumreicher 1934 s 87, der i øvrigt karakteriserer Markman som »en burchikos studiosus perpetuus«.
25. »Homoseksuel« og afledninger deraf forekommer formentlig for første gang på dansk i 1892; Tandem 1892 s 217; Geill1893 s 469.
26. For beskrivelser af den moderne homoseksuelle, se Bech 1983 s 53-67; Bech/Lützen 1986 s 43-46; Bech 1987.
27. Rosenkrantz 1927 s 50-51. Rosenkrantz var elev på Herlufsholm 1881-84. 28. Nekrolog af Peter Nansen i *Politiken*, her refereret efter Dolleris 1910 s 73. 29. Georg Lütken i Allers Lexikon, citeret efter Dolleris 1910 s 71-72.
30. Dumreicher 1938 s 333-34.
31. Dolleris 1910 s 53.
32. Markman 1883 s 2.

33. Markman var frivillig i krigen i 1864 og blev reserveløjtnant 1866.
34. Dolleris 1910 s 39-40, som ikke angiver kilden.
35. Dolleris 1910 s 45.
36. Rosenkrantz 1927 s 51.
37. Reinhard til Karl Larsen 6.7.1887, *Ny kgl. Samling 4630, 4°*, Det kgl. Bibliotek, Kbh. Lærer E.C. Froberg (f. 1839) var en bekendt af Reinhard; jvf. Petersen 1884 s 100.
38. Faderen, amtmand A.F. Moltke, var død 1886.
39. Rektor J.N.G. Forchammer til forstander for Herlufsholm, C.C. Hall 10.6.1887, Kopibog og Journal for Skrivelser udfærdiget af Rektor paa Herlufsholm 1881-94, *Herlufsholms arkiv*, Næstved.
40. Politiprotokol 1885-91 fol. 334-38.
41. Politiprotokol 1885-91 fol. 334-38.
42. Forchammer til Hall 16.6.1887, Kopibog og Journal for Skrivelser udfærdiget af Rektor paa Herlufsholm 1881-94, *Herlufsholms arkiv*.
43. Oluf Hall til Forchammer 18.6.1887 (brevkoncept), *Oluf Halls privatarkiv* (nr. 5523) B, Rigsarkivet, Kbh.
44. Forchammer til Oluf Hall 18., 20., 22. og 26.5.1887, *Oluf Halls privatarkiv* (nr. 5523) A.I.3.a, Rigsarkivet, Kbh.
45. Biehl 1781 s 88. Biehl 1909 s 225, 234. Birch 1793 s 194. 46.
Påstanden om, at Warnstedt var »homoseksuel«, er senere fremført af flere personalhistorikere. De bygger imidlertid udelukkende på Dorothea Biehls hadefulde novelle. Jvf. Ørbrek 1936 s 9-11, 60. Neiiendam 1937 s 160. Der kendes ikke andre kilder, som kan bekræfte påstanden, som heller ikke synes at være blevet accepteret i samtiden. Den kildekritiske tilbagevisning af Biehls novelle og Reinhards brev som belæg for, at der har fundet genitalseksuelle handlinger sted, betyder naturligvis, at der ikke kan drages slutninger deraf og ikke kan bygges videre på dette grundlag.
47. Pontus Wikner begik – som det fremgår af hans selvbekendelser (jvf. note 22) – ikke sodomi/pæderasti. Det afgørende for hans kønslige selvforståelse og for eftertidens opfattelse var hans lyster og følelser. Der var diskrete udslag heraf i hans offentliggjorte litterære produktion, og for skarpe iagttagere i samtiden var der en mistanke.
48. Dolleris 1910 s 7-8, 20, 79.
49. Dolleris 1910 s 78.
50. Dolleris 1910 s 48-51.
51. Dolleris 1910 s 34. Dolleris gengiver digtet efter erindringen.
52. »Kaktus« skal for den her fremhævede tolkning opfattes som et attributiv: »Kaktus-eros« eller »Eros med kaktus«.
53. Dolleris 1910 s 80.
54. Dolleris 1910 s 77, 79.

Litteratur

- Arthur Abrams: *Minder fra min Studentertid*, Kbh. 1896.
- Herman Bang: *Gedanken zum Sexualitätsproblem*, herausg. von Dr. Wasbutzki, Bonn 1922.
- Henning Bech: »Mellem mænd« in *Kontext* nr. 45, Kbh. 1983.
- Henning Bech: *Når mænd mødes – Homoseksualiteten og de homoseksuelle*, Kbh. 1987.
- Henning Bech og Karin Lützen: *Lyst eller Nød? Kvinders og mænds homoseksualitet – Redegørelse for nogle synspunkter og resultater i videnskabelig litteratur*, Kommissionen til belysning af homoseksuelles situation i samfundet, Kbh. 1986
- C. Behrend og H. Topsøe-Jensen (udg): *H.C Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin*, Kbh. 1937.
- Rudolph Berg: »Beretning fra Almindelig Hospitals 2den Afdeling (for veneriske- og Hudsygdomme) for 1879« in *Hospitalstidende*, Kbh. 1880 s 604 note.

C.D. Biehl: »Den falske Ven eller hertil og ikke længere« in *Moralske Fortællinger II*, Kbh. 1781.

C.D. Biehl: »Mit ubetydelige Levnetsløb« in Louis Bobé (udg): *Interiører fra Kong Frederik den Femtes Hof*, Kbh. 1909.

H.J. Birch: *Billedgallerie for Fruentimmer I*, Kbh. 1793.

Pål Bjørnby: »The Prison House of Sexuality: Homosexuality in Herman Bang Scholarship« in *Scandinavian Studies* 58, Madison 1986.

Andreas Dolleris: Carl Markman – En biografisk Penne-tegning, Kbh. 1910.

Carl Dumreicher: *Studenterforeningens Historie I*, Kbh. 1934. Carl Dumreicher in *Dansk biografisk Leksikon Bd. 15*, Kbh. 1938.

Michel Foucault: *Seksualitetens historie I– Viljen til viden*, Kbh. 1978

E. Frænkel: *Kriminalister og Prostitution*, Kbh. 1912.

Tue Gad: *H.C Andersens Dagbøger IV*, Kbh. 1974.

Chr. Geill: »Anm. af Kn. Pontoppidan – Psykiatriske Forelæsninger og Studier I-II, Kbh. 1892-93« in *Ugeskrift for Læger*, Kbh. 1893.

S.M. Hafstrøm: *Om Sædelighedsforholderne i det danske Folk særlig Bondestanden og Almuen*, Kbh. 1888 s. 90.

Manfred Herzer: »Kertbeny and the Nameless Love« in *Journal of Homosexuality* 12, New York 1985.

Manfred Herzer: »Ein Brief von Kertbeny in Hannover an Ulrichs in Würzburg« in *Capri. Zeitschrift für schwule Geschichte* 1, Berlin 1987.

Karl Larsen: *Daniel-Daniela*, Kbh. 1922.

Carl Markman: *Have-Døren*, Kbh. 1883.

Robert Neiiendam: Anm. af Ørbæk 1936 in *Personalthistorisk Tidsskrift* 10. Rk 4, Kbh. 1937.

Anders Petersen: *Den jonstrupske Stat*, Kbh. 1884.

Kn. Pontoppidan: »Pervers Seksualitet – En klinisk Forelæsning« in *Bibliothek for Læger*, Kbh. 1891 s 511.

Wilhelm von Rosen: »Venskabets Mysterier – Om H.C. Andersens roman »O.T.«, hans forelskelse i Edvard Collin og »Den lille Havfrues« forløsning« in *Anderseniana* 3. rk. III, Odense 1980.

Wilhelm von Rosen: »H.C. Andersens forelskelse i Ludvig Müller« in *Kritik* 73, Kbh. 1985.

Palle Rosenkrantz: *Tre Aar paa Herlufsholm*, Kbh. 1927.

»Tandem«: »Den kontrære Sexualfølelse – Fragmenter til Oplysning« in *Bibliothek for Læger*, Kbh. 1892

H. Topsøe-Jensen (udg): »H.C. Andersens Breve til Carl B. Lorck« in *Fynske Studier VIII*, Odense 1969 s 337-42.

Jeffrey Weeks: »Discourse, desire and sexual deviance – some problems in a history of homosexuality« in Kenneth Plummer (ed): *The Making of the Modern Homosexual*, London 1981 s 81.

Pontus Wikner: *Psykologiska självbekännelser*, Stockholm 1971.

Vort Folks Skændsel (pjece), Kbh. 1911.

W. Ørbæk: *Hans Wilhelm von Warnstedt. Officeren–Theaterdirektøren–Diplomaten – En personalthistorisk og tidshistorisk Skildring*, Kbh. 1936.

Arkivalier

Kopibog og Journal for Skrivelser udfærdiget af Rektor paa Herlufsholm 1881-94, *Herlufsholms arkiv*, Næstved.

Politiprotokol 1885-91, Tybjerg Herred, Landsarkivet for Sjælland, København. Oluf Halls privatarkiv (nr. 5523). *Rigsarkivet*, København.

Karl Larsens privatarkiv, Ny kgl. Samling 4630, 4°, *Det kgl. Bibliotek*, København.

Om forfatteren

Wilhelm von Rosen (f. 1941), cand. mag. (historie), er arkivar i Rigsarkivet, København. Han var aktiv i Bøsseernes Befrielsesfront 1971-77 og medredaktør af PAN 1976-83. Han har blandt andet publiceret *Bøsserkampens politik* (1979), *Gay Life and Gay Writers* (m. Vagn Søndergaard i 1979) og artikler og afhandlinger i danske og udenlandske tidsskrifter og bøger.